

УДК 165.7

**СМИСЛ ТА ІСТИННІСТЬ ЗНАННЯ В АРГУМЕНТАХ
«НАТУРАЛІСТИЧНОЇ ЕПІСТЕМОЛОГІЇ»**

У. КУАЙНА

Л.Г. Комаха, кандидат філос.наук, доцент кафедри логіки
філософського факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

В статті досліджується проблема смислу слова і висловлювання в епістемологічній концепції У. Куайна. Здійснено аналіз аргументів «pro» і «contra» філософа стосовно істинного знання в теоретичному і емпіричному контекстах.

Ключові слова: епістемологія, аргумент, смисл, мова, логіка, знання, теорія.

В логіці і методології наукового пізнання важливе місце займає аргументація У. Куайна, якою він обґрунтовує свою концепцію «прагматичного аналітизму». Особливо яскраво розкривається система аргументації У. Куайна в критичному аналізі догматики емпіризму, розкрита в роботі «Дві догми емпіризму», котра є однією із найбільш важливих і показових для постпозитивізму та філософії науки в цілому. В результаті проведеної системної критики «догм емпіризму» У. Куайн пропонує своє бачення «емпіризму без догм». Останній являє собою: всю сукупність наших знань або переконань, починаючи від випадкових фактів географії та історії, і закінчуючи фундаментальними законами атомної фізики або навіть «чистої» математики і логіки. Це побудова, створена людиною, яка лише краями дотична до досвіду. Або, якщо говорити образно, вся сукупність науки подібна «силовому полю», граничними умовами якого постає досвід. Переоцінка одних висловлювань веде переоцінку інших із-за їх логічних взаємозв'язків. Логічні закони, в свою чергу, постають подальшими висловлюваннями системи, деякими наступними елементами «поля». «Але поле в цілому так не визначено

своїми граничними умовами, досвідом, оскільки являє достатньо широкий вибір відносно того, які висловлювання потрібно переоцінити в світлі будь-якого одиничного суперечливого досвіду. Ніякий окремих досвід не пов'язаний з якимись окремими висловлюваннями всередині поля, котрі, з міркувань рівноваги, впливають на поле як ціле» [4, с. 44-45]. Розгляд знання в такому контексті як «холістське» був сприйнятий цілим рядом логіків і філософів і обумовив подальшу дослідницьку програму самого У. Куайна.

Програма У. Куайна – досягнення чіткості і ясності знання шляхом застосування формальних методів, хоча і знаходиться в критичній позиції відносно його філософії в цілому, але сприяє виявленню його позиції. Виходячи з тези Ф. Brentano про неможливість зведення інтенціональних ідіом (схожою з аргументом «невизначеності перекладу»), У. Куайн вважає, що потрібно враховувати «демонстрацію неусувності інтенціональних ідіом і важливості самої науки, котра займалась би інтенцією, або в якості демонстрації безпідставності інтенціональних ідіом і беззмістовності такої науки» [3, с. 251]. Введення в мову інтенціональних ідіом вимагає «біфуркації в канонічному записуванні» [3, с. 351]. Розгляд того, чому дана проблема виникає, вимагає «заглиблення в логічну аргументацію» [4, с. 46]. В результаті стає зрозумілою основна теза: мова вичислення предикатів з додаванням знаку тотожності є дієвим інструментом для аналізу і прояснення. «Зведення до канонічної форми», таким чином, є насправді переводом звичайної англійської мови в найбільш «економну» схему, виражену в екстенціональній мові вичислення предикатів.

Існують ще два додаткових критичних аргументи. По-перше, «в цілому канонічні системи як логічні записи краще всього розглядати не як закінчені символічні системи для міркування на спеціальні теми (такі, наприклад, як фізична теорія), але як часткові символічні системи для дискурсу на всі теми». По-друге, «максима обмеженого аналізу: показуй не більше логічної структури, чим видається корисним для застосовуваної дедукції або дослідження іншого виду» [3, с. 187]. Дійсно, в результаті

пошук «самого простого і найбільш ясного всезагального зразка канонічної символіки не варто відокремлювати від пошуку помежових категорій – опису найбільш загальних рис реальності» [3, с. 188], – підсумовує У. Куайн.

Такі філософські переконання У. Куайна сприяли як прискоренню, так і стриманню проведення ним подальшого наукового пошуку. Так, використовуючи «канонічну схему», він міг аргументувати необхідність вирішення проблеми «існування»: «існувати означає бути смислом з'єднуючої перемінної»; «існування – це те, що виражає квантор існування. Речі, які є F , існують, якщо і тільки якщо $(\exists x) F_x$ » [7, с. 97]. Відповідно, ми можемо визначити, чи існують «класи, числа або вомбати», перевібивши, чи є дані передбачувані об'єкти «смислами поєднаних перемінних». Зрозуміло, сказати, що «речі, які є F , існують, якщо і тільки якщо $(\exists x) F_x \dots$ так само даремне, як і безумовне, оскільки саме таким чином первісно пояснюється символічний кванторний запис (шляхом рекурсії до «початкової мови»). З іншого боку, ми маємо «факт, який полягає в тому, що вимагати експлікації існування в більш простих термінах є нерозумним» [7, с. 97]. Запропоноване дослідження, скоріше, є найбільш простим, хоча логіко-філософський підхід може вимагати більшого.

Таким чином, існувати означає бути смислом «сполученої перемінної» [2, с. 328]. Поведінка людини не може обійтися без уваги до того, що визнається існуючим. Але що саме визначається існуючим? Спрощуючи аргументацію У. Куайна, але зберігаючи її істотні моменти, звернемося до пропозиціональної функції « $x \in p$ ». Існуючим визнається тільки таке « x », котре задовольняє положення « $x \in p$ ». Отже, існувати – це означає бути смислом «пов'язаної перемінної». Такий висновок прекрасно координує з «логікою предикатів, в якій використовуються квантори, зокрема квантор всезагальності. Всі наукові закони можна записати в кванторному виді» [1, с. 157-158]. Отже, в науці приймаються в якості

існуючих не будь-які об'єкти, а лише ті, котрі виступають смислами і значеннями введених ними перемінних.

Проте дане дослідження має і певні обмеження: інтенціональні ідіоми не узгоджуються з принципом екстенціональності, однак У. Куайн наполягає, що відмова від них не буде мати катастрофічних наслідків. Оскільки «ми описуємо істинну і помежову структуру реальності, – доказує він, – канонічна схема для нас буде аскетичною схемою, яка не знає ніяких ланок, окрім прямих ланок, і ніяких пропозиціональних установок, а тільки фізичну будову і поведінку організмів» [3, с. 251-252]. В результаті виходить, що значна частина проведеного аналізу вимагає «переводу» понять буденної мови на штучну мову вчислення предикатів.

Логіка вищенаведених міркувань У. Куайна обумовлює визначення ним своєї пізнавальної позиції, яка одержала назву «натуралістичної епісте-мології» (по аналогії з його впливовою статтею «Натуралізована епістемологія»). В ній У. Куайн стверджує, що «епістемологія має справу з основами науки» [3, с. 368]. Застосовуючи свою холістську концепцію, і спираючись на питання, пов'язані з дослідженням основ математики, філософ намагається довести, що існують два види дослідження: «концептуальне», предметом якого є смисл, і «доктринальне», предметом якого виступає істина. Якщо в доктринальній сфері, згідно У. Куайну, з часів Д. Юма не було зроблено нічого нового, то в концептуальній сфері був досягнутий «певний прогрес» [3, с. 370].

В першу чергу це пов'язано, на його думку, з творчістю Р. Карнапа, який, пояснюючи світ як «логічний конструкт», досяг найбільшого прогресу в концептуальній сфері. Проте його проект потерпів невдачу, оскільки Р. Карнап прагнув до «раціональної реконструкції», тому будь-яка побудова «фізикалістського дискурсу» в термінах чуттєвого досвіду, логіки і теорії множин повинна була б вважатися задовільною настільки, наскільки вона сприяла б успіху «фізикалістського дискурсу». Але якщо б Р. Карнапу «вдалося успішно здійснити цю всеоб'ємну побудову, ... як би

він міг стверджувати, чи є вона істинною?» [3, с. 373]. З точки зору У. Куайна, що в кожній мові (природній і штучній) існують аргументи, за допомогою яких вирішуються питання референції, існування та істини.

Але окрім них потенційно існують також інші аргументи, що проблематизує дану ситуацію. Для вирішення даної проблеми У. Куайн пропонує свої аргументи, що відразу приводять його до натуралістичної епістемології, варіант якої він репрезентує наступним чином: «Однак до чого вся ця творча реконструкція, всі ці вимисли? Стимуляція чуттєвих рецепторів – це ті єдині емпіричні дані, з якими змушений мати справу той, хто намагається одержати картину світу. Чому б просто не розглянути в такому випадку, як це облаштування в дійсності відбувається? Чому б не звернутися до психології? Така капітуляція епістемології перед психологією відкидалася насамперед як циркуляція міркування. Якщо метою епістемології є обґрунтування основ емпіричної науки, то він не може використовувати психологію, так само як і іншу емпіричну науку з метою такого обґрунтування. Однак така вимогливість стосовно логічного круга втрачає всілякий смисл, якщо ми залишили надію вивести науку із спостереження» [3, с. 373].

З наведеного міркування, так само як і з куайнівського розгляду релятивістського регресу, не так просто зрозуміти, як саме відмова від прагнення «вивести теорії із спостережень» покладає край сумнівам відносно логічного круга. Але в результаті такої аргументації в кожному випадку виходить, що невдача емпіричної програми по переведенню мови науки на мову «логіки, термінів спостереження і теорії множин», а також встановлення певного роду редукції, котра не проводила б елімінацію, означає «відмови-тися від останньої переваги, якою володіла б раціональна реконструкція порівняно із звичайною психологією» [3, с. 375].

Така «натуралістична епістемологія» заперечує старі фундаменталістські претензії зрозуміти всі процеси пізнання і способи пристосування до світу. Епістемологія, з точки зору У. Куайна, може стати на чолі

психології як природної науки. Натуралізована епістемологія вивчає природні феномени і людський організм. Когнітивні процеси вивчаються з позиції способу одержання інформації нашими рецепторами і того, як вона оброблюється мозком.

Доказуючи, що натуралістична епістемологія в новому образі включена в природну науку як «розділ психології», У. Куайн вводить аргумент «природного феномену», під яким розуміється фізичний людський суб'єкт... «Цей людський суб'єкт являє собою експериментально контрольований вхід – наприклад, певну модель випромінювання певної частоти, – і по закінченні деякого часу суб'єкт видає на виході опис зовнішнього трьохвимірному світу в його розвитку... Це робиться для того, щоб побачити, як дані відносяться до теорії і як деякі теорії природи переважають наявні дані» [3, с. 379].

Навіть якщо такий проект розглядати як суто науковий, то все одно неможливо не вказати на те, що в цій науковій програмі відсутня будь-яка згадка інтенціональної або соціальної складової знання. Неможливо заперечувати того, що люди у всіх ситуаціях будують симетричні співвідношення із зовнішнім світом, з тією реальністю, яка постає джерелом всього нашого простого чуттєвого сприйняття. При цьому виникає думка: для того, щоб дійти до понять і вірувань, потрібно «щось значно більше, ніж нейрон-фізіологічна психологія» [5, с. 369]. Однак, відповідно до аргументів самого У. Куайна, не існує причини вірити в те, що всі ці мови можуть перекладатися в єдину мову, котра постає ізоморфною реальністю, і в якій все, нарешті, подано правильно.

Враховуючи складність і певну суперечливість аргументації У. Куайна, Дж. Реале і Д. Антісері вважають, що його епістемологією можна узагальнити в наступних положеннях: субдетермінація теорії з боку логіки і досвіду (тобто неможливість всіх фактичних очевидностей і логічних аргументів підтвердити або спростувати теорію остаточно); ідея, що дві суперечливі теорії можуть продемонструвати однакову фактичну

очевидність; переко-нання в тому, що завдяки концептуальній схемі передбачаємо майбутній досвід в контексті досвіду минулого; думка про те, що не можна співставляти дві теорії з неконцептуалізованою реальністю; акцент на гіпотетико-дедуктивному методі; прийняття двох кардинальних принципів емпіризму. В результаті, «по-перше, кожна наукова очевидність є по суті сенсорна очевидність; по-друге, прийняття словесних сигніфікатів засновується на сенсорній очевидності. А також критика редукціонізму і аналітико-синтетичного розподілу» [6, с. 718].

Важливе місце в міркуваннях У. Куайна займає проблема обґрунтування «об'єктивності науки». Його праця «Пошук істини» почина-ється з розділу, який називається «Основи». Це логічний термін, який означає те, що може розглядатися як основа на користь (або проти) певного вірування навіть в тому випадку, якщо мрія логічного емпірика про індуктивну логіку залишиться нездійсненою. Емпіризм вимагає, щоб віра засновувалась на «пропозиціях спостереження». Для У. Куайна «пропозиція спостереження є способом вербалізації передбачення, за допомогою якого перевіряється теорія...», а також «пропозиція спостереження є пропозицією випадку (котра в одних випадках може бути істинною, а в інших – хибною), відносно якої користувачі мови можуть відразу прийти до згоди, якщо стали свідками відповідної ситуації» [8, с. 4].

В проблемі диктату теорією спостереження (чуттєвого пізнання) У. Куайн не бачить реальної складності. «В певному смислі навіть самі прості пропозиції спостереження диктуються теорією... Але будучи обумовленими стимульними ситуаціями, пропозиція спостереження вільна від теорії; однак будучи розглянута аналітично, тобто слово за словом, вона є продиктована теорією». Те ж саме істинно і відносно дуже складних пропозицій спостереження, які санкціонуються цілими спільнотами. «Їх відрізняє... все та ж голофрастична асоціація з фіксованим діапазоном чуттєвих стимуляцій, безвідносно того способу, за допомогою якого ці стимуляції могли б бути одержані» [8, с. 8].

В подібній ситуації не постає складним і холізм. Зберігається умова, згідно якої перевірка гіпотези засновується на «логічному відношенні імплікації». Однак у цього аргументу є дві сторони. З першої, теоретичної, у нас в запасі завжди є теорія, що приймається, плюс гіпотеза. За допомогою цієї комбінації здійснюється імплікація. Завдяки другій стороні, пов'язаній зі спостереженням, ми володіємо узагальненням, яке полягає в тому, що експериментатор може здійснювати безпосередню перевірку. «Узагальнення, складене подібним чином з даних спостереження – «коли є це, відбувається те» – я називаю категорією спостереження (observational categorical)» [8, с. 9], – говорить У. Куайн. Холізм показує, що хибність категорії спостереження не постає остаточним спростуванням гіпотези. Для досягнення об'єктивності ми відкидаємо ту гіпотезу, котра видається найбільш «підозрілою», прагнучи при цьому максимально уникнути спотворень. Після того, як ми «розсіяли» таким чином імплікацію, ми відслідковуємо класи пропозицій, які імплікують «відкинуті нами вірування до того часу, поки не досягається спільна узгодженість» [8, с. 14].

Захищаючи науку від помилок і хибних шляхів, У. Куайн заявляє, що він, як «професійний фізик», вважає науку в «широкому» смислі континуумом, котрий «протягається», з одного боку, від історії та інженерії до філософії і «чистої математики», з другого боку. Фізик говорить про електрони, математик – про нескінченну серію числових множин, філософ – про те, які типи речей складають в комплексі світову систему.

Одночасно У. Куайн відкидає давні метафізичні питання як такі, що не можуть бути раціонально осмислені, чому існує світ і як починалося життя? Це проблеми з області фізики, астрономії і біології. Однак будь-яка відповідь відносно смислу всесвіту і життя буде позбавлена смислу. В аргументації У. Куайна доцільно виокремити два класи законних проблем – онтологічні і предикативні. «Перші – загальні питання про те, які є типи речей і в чому полягає поняття «існувати». Другі – предикативні питання

про те, яким типам речей в результаті осмислення приписувати існування. До існуючого і осмисленим питанням з приводу існуючого ми можемо прийти тільки шляхом науки в широкому смислі слова» [6, с. 717].

В своїх міркуваннях У. Куайн обґрунтовує тезу, що дані експериментів враховуються в процесі поступової трансформації науки в цілому. Ця теза, по суті, є результатом вибраної ним версії холізму, в якій наука виступає як обширна цілісність, здатна переробити нові порції знання в кожній своїй сфері чи області. Про це свідчить аргументація У. Куайном свого кредо: «Що стосується мене, то я, як професійний фізик, вірю у фізичні об'єкти, а не в гомерівських богів і вважаю науковою помилкою вірити інакше. Але з точки зору епістемологічної опори фізичні об'єкти і боги розрізняються лише по степені, а не по природі. Обидва види сутностей входять в нашу концепцію тільки в якості культурних постулатів. Міф про фізичні об'єкти епістемологічно краще за більшість інших тим, що він зміг доказати більшу ефективність, ніж інші міфи, в якості інструменту для розробки керованої структури в потоці досвіду» [4, с. 46]. Це кредо визначає всю філософську позицію автора і логіку його аргументації.

Таким чином, в реалізації методології лінгвістичного прагматизму У. Куайн досліджує проблему референції, аргументуючи її проблематичність. Стверджуючи, що фундаментальними елементами семантики є не слова, а речення, він приходить до висновку, що значення і смисл слів залежать від смислу речень. Особливого значення заслуговує аргументація стосовно вирішення проблеми існування. Аргументуючи принцип онтологічної відносності, У. Куайн обґрунтовує визначеність онтології по-перше, конкретною теорією, по-друге, способом переведення основоположної теорії в іншу. Важливим результатом досліджень мислителя став холізм. В цілому епістемологія У. Куайна обумовила систему його аргументації, на основі якої вибудувалися основи нової логіко-філософської теорії.

Література

1. Канке В.А. Философия экономической науки / В. А. Канке. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 384 с.
2. Куайн У. Вещи и их место в теориях / У. Куайн // Аналитическая философия: становление и развитие: Антология. – М.: Пресс-Традиция, 1989. – С. 322-342.
3. Куайн У. Слово и объект / У. Куайн. – М.: Логос, Праксис, 2000. – 386 с.
4. Куайн У. С точки зрения логики: 9 логико-философских очерков / У. Куайн. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 2003. – 166 с.
5. Маникас Т. Питер. Уиллард Ван Орман Куайн, 1908-2000 / Питер Т. Маникас // Американская философия. Введение. – М.: Идея-Пресс, 2008. – 576 с.
6. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. От романтизма до наших дней (4) / Реале Дж. и Антисери Д. – СПб.: «Пневма», 2003. – 880 с.
7. Quine W.V.O. Existence and Quantification / W.V.O. Quine // Ontological Relativity and Other Essays. – N.Y., 1960. – P. 91-113.
8. Quine W.V.O. The Pursuit of Truth / W.V.O. Quine. – Cambridge, 1990. – 113 p.

**СМЫСЛ И ИСТИННОСТЬ ЗНАНИЯ В АРГУМЕНТАХ
«НАТУРАЛИСТИЧЕСКОЙ ЭПИСТЕМОЛОГИИ» У. КУАЙНА**

Л.Г. Комаха

В статье исследуется проблема смысла слова и высказывания в эпистемологической концепции У. Куайна. Осуществлено анализ аргументов «pro» и «contra» философа относительно истинного знания в теоретическом и эмпирическом контекстах.

Ключевые слова: эпистемология, аргумент, смысл, язык, логика, знание, теория.

**THE SENSE AND TRUTH OF KNOWLEDGE IN ARGUMENTS
OF "NATURALISTIC EPISTEMOLOGY" OF W. QUINE**

L.G. Komaha

The paper reveals a problem of the sense of words and expressions in W. Quine epistemological concepts. The philosopher's «pro» and «contra» arguments in true knowledge regarding the theoretical and empirical contexts are analyzed.

Key words: epistemology, argument, sense, language, logic, knowledge, theory.